

עריכה לשונית: הדס סופר-שבתאי

עורכת: ד"ר מירה צורף

כרך 4, גיליון מס' 5, 4 במאי 2014

יחסי טורקיה-ארמניה – שני צעדים קדימה, צעד אחד אחורה

חי איתן כהן ינרוג'ק

בשנה האחרונה ספג ראש ממשלת טורקיה, רגיפ טאיפ ארדואן, ביקורת קשה במערב עקב ההפגנות שהתרחשו בפרק גזי ביוני 2013 ופרשיות השחיתות שנחשפו בדצמבר האחרון בהן היה מעורב. אירועים אלה הם הרקע להתבטאותו המפתיעה של ארדואן כלפי הארמנים, בה הביע תנחומיו לנכדיהם של הארמנים שקפחו את חייהם ב-1915 במהלך מלחמת העולם הראשונה.

גם אם ניתן לראות בהתבטאותו האחרונה של ארדואן תפנית בשיח הטורקי המסורתי בסוגיה הארמנית, הרי שאחרי ככלות הכל אין בה קבלה של הנרטיב הארמני במלואו, שכן, הוא נמנע מלעשות שימוש במונח "שוואה ארמנית" (גינוסייד), כפי שתבעו ממנו הארמנים. במקום זאת כינה ארדואן את האירוע "תקריות 1915". בעשותו כן הוא שימר למעשה את הנרטיב הטורקי.

על אף שחלפו תשעים ותשע שנים מאז שהתרחש הטבח בארמנים, הרי שהוויכוח הנוקב באשר למימדיו ממשך להתקיים הן בטורקיה והן מחוץ לה. בעוד הארמנים גורסים כי מדובר במיליון וחצי הרוגים, טוענת טורקיה כי המספר נמוך בהרבה מזה שבו נוקבים הארמנים, ומייחסת אפוא את מותם לתנאייה הקשים של מלחמת העולם הראשונה, ולרעב שפקד את האזור.

ואולם, מן הראוי לציין, כי סימנים ראשונים לריכוך שחל בעמדתה של טורקיה בסוגיה הארמנית ניתן לזהות בשנה החולפת, שעה שב-24 באפריל נערכה לראשונה בכיכר טקסים אשר במרכז איסתאנבול עצרת זיכרון לחללים הארמנים. ואכן, התבטאותו האחרונה של ארדואן ועצרת הזיכרון בכיכר המרכזית טקסים¹ מעוררות ציפיות הן בטורקיה והן מחוץ לה לכך שהמדינה תכיר באופן רשמי בנרטיב הארמני.

אין זו הפעם הראשונה בה יוצא ארדואן בהצהרה יוצאת דופן שכזו. כך, לדוגמא, בנובמבר 2013 הוא ניפץ טאבו נוסף, שעה שנקב מפורשות בשם "כורדיסטאן" – מינוח שעד אז לא העזו ממשלות טורקיה לדורותיהן להעלותו על דל שפתייהן – אות וסימן להתכחשותן לעובדת קיומה של כורדיסטאן כישות גאוגרפית.

¹ "Taksim'de 'Ermeni Soykırımı' Anması", T24, April 24, 2014, <http://t24.com.tr/haber/taksimde-ermeni-soykirimi-anmasi,256825> [Accessed in: May 4, 2014]

בהתבטאותו זאת שם ארדואן קץ להתכחשות הטורקית רבת השנים לכורדיסטאן. ואולם, בעוד שבמקרה הכורדי ברור היה כי התבטאות זאת נועדה לקדם את "תהליך השלום" עם הכורדים החיים בטורקיה, הרי שבמקרה הארמני הכחיש משרד החוץ הטורקי כי אינטרסים פוליטיים הם שהובילו להבעת התנחומים של ארדואן. ברם, העובדה כי ניסוח מסמך התנחומים הינו יוזמה משותפת של שר החוץ דאוטאולו והיועץ לענייני מדיניות החוץ של ראש הממשלה, איברההים קאלין, ותרגומו של המסמך לשמונה שפות (בהן הארמנית המזרחית והמערבית), מעידה בעליל על חשיבותו הפוליטית. משנשאל דאוטאולו על הגורמים לשינוי שחל בעמדת טורקיה בסוגיה הארמנית, נימק האחרון את הסיבה לכך בצורך לפתור את הבעיות הכרוניות הבלתי פתורות של טורקיה על מנת להביא ל"נורמליזציה של ההיסטוריה". עוד הדגיש דאוטאולו כי ממקום של עוצמה וביטחון עצמי נכונה טורקיה להתעמת עם עברה, תוך נקיטת "עמדה אנושית הוגנת" וחתימה ל"זיכרון צודק" (Adil Hafiza), שאינו מתעלם מסבלם של שני העמים.² יחד עם זאת טרם דאוטאולו לחזור על הגרסה הטורקית לפיה נהרגו במהלך מלחמת העולם הראשונה טורקים רבים במזרח אנאטוליה, בידי כנופיות ארמניות.

לאור האמור לעיל, דומה כי התבטאותו של ארדואן נועדה בראש ובראשונה למנוע "צונאמי מדיני" – העלול לפרוץ בשנה הבאה בכל רחבי העולם לרגל מלאת מאה שנים לטבח בארמנים, אם בהפגנות ענק ואם באמצעות לחצים דיפלומטיים.

תגובת הארמנים להתבטאותו של ארדואן לא אחרה לבוא. מנהיגי הארמנים בתפוצות, ובראשם אראם האמפאריאן מארצות הברית, קבלו על כך שארדואן לא הכיר הלכה למעשה ברצח העם. האמפאריאן טען כי מהלך זה אינו אלא ניסיון "לעטוף את ההכחשה בעטיפה חדשה, על מנת להנמיך את גובה הלהבות ולמנוע את בידודה של טורקיה במערב".³ בדומה להאמפאריאן, קרא גם נשיא ארמניה, סרז' סארקיסיאן, לטורקיה להכיר אחת ולתמיד ברצח העם.⁴ בניגוד לתגובות אלה, הרי שבקרב המיעוט הארמני בטורקיה התקבלה התבטאותו של ארדואן בשביעות רצון, ונציגיו אף הביעו תקווה כי מסמך התנחומים ישמש גשר בין שני העמים.⁵

בטורקיה עצמה התקבלה הבעת התנחומים ברגשות מעורבים. ברשתות החברתיות מתחו כמאליסטים רבים ביקורת על עיתוי ההצהרה שהתפרסמה ב-"חג הילדים והריבונות הלאומית". חג זה, המצוין מדי שנה ב-23 באפריל, יום לפני יום הזיכרון הארמני, נחשב לסמל הכמאליזם. הביקורת כלפי ארדואן התמקדה בכך שעצם העלאת הנושא הארמני הרגיש לסדר היום הציבורי בסמיכות לחג הלאומי פגע בחשיבות החג והסיט את תשומת הלב הציבורית ממנו.⁶ עם זאת, מן הראוי לציין, כי במישור הרשמי הביעה מפלגת העם הרפובליקנית (CHP), המייצגת את הכמאליסטים, הזדהות עם הבעת התנחומים של ארדואן.⁷ לעומת זאת בטאה מפלגת התנועה הלאומית (MHP) של הלאומנים הטורקים אכזבה מן המהלך. סגן יושב ראש המפלגה, שפקאט צ'יטין,

² "Ahmet Davutoğlu: 'Hedefimize ulaştık', *CNN Turk*, April 24, 2014, <http://www.cnnturk.com/haber/turkiye/ahmet-davutoglu-hedefimize-ulastik> [Accessed in: April 29, 2014]

³ "Diaspora memnun değil", *Al-Jazeera Turk*, April 23, 2014, <http://staff.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/diaspora-memnun-degil> [Accessed in: May 4, 2014]

⁴ "Ermenistan'dan taziye mesajına ilk cevap", *Dünya Bülteni*, April 24, 2014, <http://www.dunyabulteni.net/manset/296191/ermenistandan-taziye-mesajina-ilk-cevap> [Accessed in: May 4, 2014]

⁵ "Taziye sevgiyle kabul ediyoruz", *Anadolu Ajansı*, April 24, 2014, <http://www.aa.com.tr/tr/yasam/317705--taziye-sevgiyle-kabul-ediyoruz> [Accessed in: May 4, 2014]

⁶ [#ErmeniSoykiriminiEmpervalistBirYalandir](https://twitter.com/ErmeniSoykiriminiEmpervalistBirYalandir)

⁷ "CHP'den Ermeni mesajına destek", *Sabah*, April 23, 2014, <http://www.sabah.com.tr/Gundem/2014/04/23/chpden-ermeni-mesajina-destek> [Accessed in: May 4, 2014]

אף השווה את ארדואן לחתן פרס נובל לספרות, אורהאן פאמוק, אשר הוחרם על ידי רבים עקב תמיכתו בנרטיב הארמני, בעטיה נאלץ לעזוב את מולדתו.⁸

לאור הנאמר לעיל ניתן לטעון, כי הצהרתו של ארדואן מייצרת מרחב תמרון לאינטלקטואלים רבים, ואף מדרבנת אותם לדון בנושא בפתיחות ובכנות שלא התאפשרו בעבר. עצם קיומו של שיח אקדמי, שעד כה נתקל בצנזורה נוקשה כל אימת שהנושא הארמני עלה לדיון, הינו ללא ספק שינוי משמעותי. כך, לדוגמה, בוטלו בלחץ ממשלתי שני כנסים שתוכננו בשנת 2005 על ידי האוניברסיטאות בואזאיצי ואנקרה, בנושא "ההיסטוריה של הארמנים נתיני העוסמנים".⁹ את מחיר חוסר הסובלנות שאפיין את טורקיה בכל הנוגע לנושא הארמני בעבר שילם העיתונאי הארמני הבכיר, חראנט דינק, אשר בגין דבקו בו בנרטיב הארמני נרצח על ידי קטין שפעל בהשראתם של החוגים הלאומניים הטורקים.¹⁰ עם זאת, יש לציין כי לאחר לווייתו התייצבו טורקים רבים לצד משפחתו, והביעו את הזדהותם תחת הסיסמא "כולנו חראנט, כולנו ארמנים".¹¹

חרף השינויים האחרונים בהלכי הרוח בטורקיה עדיין מוקדם לקבוע האם תוביל התבטאותו של ארדואן בנושא הארמני להידוק היחסים בין טורקיה לארמניה. שכן, בנוסף למאבק על הנרטיב ההיסטורי, קיימים עדיין חילוקי דעות בין שתי המדינות בסוגיית גורלו של חבל "נגורנו קרבאך", אשר על פי החוק הבינלאומי שייך לאזרבייג'אן, אולם למעשה נכבש על ידי "רפובליקת נגורנו קרבאך" הארמנית (הידועה גם בשם "ארצ'ך" [Artsakh] מאז שנת 1991). על אף מחלוקות אלה, ניסו טורקיה וארמניה לשקם את היחסים ביניהן באמצעות התכתבות דיפלומטית בשנת 2005.¹² ההתכתבות נשאה פרי בשנת 2009, עם חתימת הפרוטוקולים בציריך, שסללו את הדרך לנירמול היחסים בין שתי המדינות.¹³ זאת ועוד, על אף שפרוטוקולים אלה לא יושמו מעולם, המשיכה ממשלת טורקיה במאמציה לשיפור יחסיה עם ארמניה, שכללו בין השאר את שיפוץ כנסיית "הצלב הקדוש" באי אקדאמאר שבמחוז ואן בשנת 2007, כמו גם את קיומם של "שמים פתוחים" בין שתי המדינות. כן פתחה טורקיה את שעריה לארמנים אזרחי סוריה שברחו ממנה בעקבות מלחמת האזרחים.

לסיכום, גם אם ארדואן לא קיבל את הנרטיב הארמני במלואו, הרי שבאמצעות הצהרת התנחומים לארמנים שוב הוכיח ראש הממשלה הטורקי את יכולתו לקבל החלטות מורכבות בעתן, כמו גם את שאיפתו להירשם בדפי ההיסטוריה ולהוביל את "טורקיה החדשה", כפי שהוא נוטה לכנותה, בנתיבים חדשים. הצעד האמין האחרון צפוי לסלול דרכים חדשות לשיתוף פעולה בין טורקיה וארמניה, ואולי אף להכשיר את הקרקע לקבלת החלטה אמיצה וקשה עוד יותר, שתשים קץ למחלוקת ההיסטורית בין שתי המדינות. עם זאת חשוב לציין כי לא רק טורקיה מעוניינת לשקם את תדמיתה במערב. גם ארמניה הזקוקה לטורקיה מסיבות כלכליות (כגשר לאירופה) מעוניינת בנרמול היחסים עמה. אולם משקעי העבר מעכבים את סיומו של תהליך הפיוס בין שתי המדינות. הצעדים בהם נקטו שני הצדדים הנוגעים בדבר מזכירים את סגנון התקדמותם של הניצירים, החיילים העוסמנים, שנהגו לצעוד שני צעדים קדימה וצעד אחד אחורה.

⁸ "Orhan Pamuk'tan farkın kalmadı", *Milliyet*, April 26, 2014, <http://siyaset.milliyet.com.tr/orhan-pamuk-tan-farkin-kalmadi/siyaset/detay/1872874/default.htm> [Accessed in: May 4, 2014]

⁹ "2.Ermeni Paneli de iptal", *Milliyet*, June 11, 2005, <http://www.milliyet.com.tr/---ermeni-paneli-de-iptal/siyaset/haberdetayarsiv/11.06.2005/119597/default.htm> [Accessed in: May 4, 2014]

¹⁰ "Hrant Dink öldürüldü", *Radikal*, January 19, 2007, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=210536> [Accessed in: May 4, 2014]

¹¹ "Fotoğraflarla Hrant Dink'in cenaze töreni", <http://dink.wordpress.com/hrant-dink-foto-galeri/> [Accessed in: May 4, 2014]

¹² "Ermenistan ile gizli diplomasi", *Hürriyet*, July 12, 2005, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/haber.aspx?id=334171> [Accessed in: May 4, 2014]

¹³ "Ermenistan ile Türkiye protokol imzaladı", *Zaman*, October 10, 2009, http://www.zaman.com.tr/dunya_ermenistan-ile-turkiye-protokolu-imzaladi_901911.html [Accessed in: May 4, 2014]